

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

L. Annæi Senecæ Philosophi Opera, Qvæ Exstant Omnia

Seneca, Lucius Annaeus <Philosophus>

Antverpiæ, 1605

L. Annæi Senecæ Ad Lvcilivm Natvralivm Qvæstionvm Liber Sextvs.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-53700](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-53700)

M. ANTONII MURETI^A
 AD LIBRUM QUINTUM
 NATURALIUM SENECAE
 QUESTIONVM, NOTÆ.

1. **V**ENTVS EST FLVENS AER.] *Hanc definitionem non à Stoicis primum proditam, sed vetustam esse ostendit Aristoteles: & cerè Hippocratis in libro de flatibus eam sententiam esse constat: quam tamen multis modis Aristoteles secundo Meteorologicon erroris mendacisq; conuincit.*

AD CAP. III. 2. QVOMODO IN NOSTRIS CORPORIBVS.] *Ridicula opinio. Itaque Aristophanes Socratem ut populi ludibrio exponeret, eodem propè modo de tonitruis & fulminis origine differenciam facit.*

AD CAP. VI. 3. ANIMALIA IGNE GENERANTVR.] *Contrà Ouidius,*

Nec tu aliud Vestam, quàm puram intellige flammam.

Nataque de flammâ corpora nulla vides. *Sed hac de re vide Aristotelem libro v. de historiâ animalium, & Plinium capite XXXVI. lib. XI.*

AD CAP. VII. 4. NVNC VIRITIM INCIPIMVS ILLOS EXCVTERE.] *De his omnibus, quæ hoc loco de ventorum varietate narrantur, vide Plinium libro II. à cap. XLV. usque ad cap. L. & scriptorem nocturnum Atticarum cap. XXII. libri secundi.*

AD CAP. XVII. 5. GALLIAM CIRCIVS.] *Galliam Narbonensem: ubi hodieq; & vehementiam & nomen retinet. Cercium M. Cato vocat, si emendata sunt exemplaria.*

L. ANNÆI SENECAE^C
 AD LVCILIVM
 NATURALIUM QUESTIONVM
 LIBER SEXTVS.

In quo de terra motu agitur.

CAP.
I.

DOMPEIOS, ¹ celebrem Campaniæ urbem, in quam ab alterâ parte Surrentinum Sabianumque littus, ab alterâ Herculansense ^D conueniunt, mareque ex aperto conductum amœno sinu cingit, defedisse terræ motu, vexatis quæcumque adiacebant regionibus, Lucili virorum optime, audiuius: ² & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo maiores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam numquam securam huius mali, indemnem tamen, & toriens defunctam metu, magnâ strage vastauit. Nam & Herculansensis oppidi pars ruit, dubieque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita non sine querelâ est. Neapolis quoque priuatim multa, publicè nihil amisit, leuiter ingenti malo perstricta. Villæ verò præruptæ passim sine iniuriâ tremuerunt. Adiciunt his ³ sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas: mortæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum ut causas excutiamus, & pro-

A & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus. Quarenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si, quod vnum immobile est in illo, fixumque, ut cuncta in se intenta sustineat, fluctuat: si quod proprium habet terra, perdidit, stare: ubi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quò sollicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, ubi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas ageret? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes fixæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid ibi esse non dico auxiliij, sed solatij potest, ubi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella, vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. **B** A tempelitate nos vindicant portus. Nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas cæli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille cælestis non transfuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Numquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cælum exhausit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissimè patet, inuitabile, audum, publicè noxium. Non enim domos solum, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesque subuertit: & modò ruinis operit, modò in altam voraginem condit: ac ne id quidem, relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse; sed supra nobilissimas vrbes, sine vlllo vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & è viuorum numero viui auferuntur, tamquam non omne fatum ad eundem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiæ suæ natura præcipuum, quòd **C** cum ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrum me lapis vnus elidat, an monte toto premat: vtrum supra me domus vnus onus veniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere expirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscensium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest meâ quantus circa mortem meam tumultus sit: ipsa vbique tantumdem est. Proinde magnum sumamus animum aduersus istam cladem, quæ nec cuitari, nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renunciauerunt, qui que post hunc casum emigrauerunt, negantque se vnquam ipsam regionem accessuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiudem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies an melior eorum locorum conditio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit, & quæ in futurum ruinâ suâ **D** fulsa sunt? Erramus enim, si vllam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, ut immobile esset, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in vrbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim vrbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcunque est ista vis mali quæ incurrit; nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præterit, repetit. Quædam rariùs sollicitat, sæpiùs quædam. Nihil immune esse & innoxium finit. Non homines tantum, qui breuis & caduca res nascimur, vrbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ, & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, id ipsum, supra quòd stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut

Achaia, sed omnis soli vitium est, malè coherere, & ex caussis pluribus resolui, & sum-
 mam manere, partibus ruere. **II.** Quid ago? Solatium aduersus pericula dare pro-
 miseram: ecce vndique timenda denuncio. Nego quidquam esse quietis aeternæ: quod
 & perire non possit, & perdere. Ego verò hoc ipsum solatij loco pono, & quidem valenti-
 ssimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est. ratio terrorem prudentibus ex-
 cutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum
 puta, quod illis subitâ captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est,

Vna salus viciis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quàm leuibus caussis
 discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensurâ qua-
 dam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida,
 non magnâ molitione perdenda. Sine dubio id vnum periculi fati esset, quòd tremunt
 terræ, quòd subitò dissipantur, ac superposita deducunt. Magni se aestimat, qui fulmina
 & motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitati suæ conscius timere pitui-
 tam. ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem cre-
 uimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cælum intonuerit, nisi terra subsederit,
 perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere eius
 scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior salua suffocat? Ego exti-
 mescam emorum sedibus suis mare, & ne æstus, maiore quàm solet cursu, plus aquarum
 trahens superueniat: cum quosdam strangulauerit potio, malè lapsa per fauces? Quàm
 stultum est, mare horrere: cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius sola-
 tium mortis, quàm ipsa mortalitas. nullum autem omnium istorum quæ extrinsecus
 terrent, quàm quòd innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius,
 quàm ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius,
 quàm timere nutationem aut subitos montium lapsus, irruptiones maris extra littus cie-
 cti: cum mors vbique præsto sit, & vndique occurrat: nihilque sit tam exiguum, quod
 non in perniciem generis humani satis valeat? Adeò non debent nos ista confundere,
 tamquam plus in se mali habeant, quàm vulgaris mors: vt contra, cum sit necessarium
 è vitâ exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuat. Necesse est mo-
 ri vbicumque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vllâ iacetur
 iniuriâ: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi im-
 ponat? Diducitur ingenti potentiâ nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam al-
 titudinem abducit. Quid porò? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar,
 si rerum natura non me vult iacere in ignobili loco? si mihi iniicit sui partem? Egregiè
 Vagellius meus in illo in dlyto carmine:

Si cadendum est, inquit, mihi, cælo cecidisse velim.

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso: non quia fas est optare publi-
 cam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem.
III. Illud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere: nec irâ numinum,
 aut cælum concuti, aut terram. Suas ista caussas habent: nec ex imperio sæuiunt, sed ex
 quibusdam vitiis, vt corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur iniuriam,
 accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, vt pote quorum me-
 tum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito formido est maior. Quare au-
 tem quidquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus:
 nec cogitemus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque huius ne-
 gligentia pœnas, tamquam nouis territi: cum illa non sint noua, sed insolita. Quid er-
 go? Non religionem incutit mentibus, & quidem publice, siue deficere sol visus est, siue
 luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longeque magis illæ
 actæ in transuersum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis or-
 bes, & stellæ per diem visæ, subitique transcursus ignium, multam post se lucem trahen-
 tium? nihil horum sine timore miramur: & cum timendi sit causa, nescire, non est tan-
 ti scire, ne timeas? Quanto fatius est, caussas inquirere, & quidem toto in hoc intentum
 animo?

- A** animo? Neque enim illo quidquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commo-
det, sed impendat. Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, IV.
quid tanti molem corporis impellat, quid sit illâ valentius, quid tantum onus vi suâ la-
befactet: cur modò tremat, modò luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: &
aliàs interuallum ruinæ suæ diu seruet, aliàs citò comprimat: nunc amnes magnitudi-
nis notæ conuertat introfus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calen-
tium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum antea
montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per sæcula nobiles comprimat.
Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & defert montes, subrigit plana, valles ex-
tuberat, nouas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus causis accidunt, digna res est
excuti. Quod, inquis, erit pretium operæ? quo nullum maius est, nosse naturam. Neque
enim quidquam habet in se huius materiæ tractatio pulchrius, cum multa habeat futu-
ra vsui, quam quòd hominem magnificentiam sui detinet; nec mercede, sed miraculo co-
B litur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidunt hæc: quorum est ad eò mihi dul-
cis inspectatio, vt quamuis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, ta-
men tentare me voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certè
ad diligentiam adiecerit. Causam quâ terra concutitur, alij in aquâ esse, alij in V.
ignibus, alij in ipsâ terrâ, alij in spiritu putauere: alij in pluribus, alij in omnibus his.
Quidam liquere ipsis aliquam ex istis causam esse dixerunt; sed non liquere, quæ esset.
Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum
parum exactas esse, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primò
tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus refer-
ri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec conten-
tum exteriori eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum
ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri. Cum excusatione itaque veteres
audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium LXXV
C maximâ atque inuolutissimâ, in quâ etiam cum multum actum erit, omnis tamen ætas
quod agat inueniet, sed in omni alio negotio, longè semper à perfecto fuere principia.
In aquâ causam esse, nec ab vno dictum est, nec vno modo. Thales Milesius totam VI.
terram subiecto iudicat humore portari & innatare: siue illud oceanum vocas, siue
magnum mare, siue alterius naturæ, simplicem adhuc aquam & humidum elementum.
Hæc, inquit, vndâ sustinetur orbis, velut aliquod grande nauigium & graue his aquis
quas premit. Superuacuum est reddere causas, propter quas existimat, grauissimam par-
tem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terra-
rum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in causâ, quibus hic
orbis agitur, quòd in omni maiore motu erumpunt ferè noui fontes: sicut in nauigijs
quoque euenit, vt si inclinata sunt, & abière in latus, aquam sorbeant, quæ in omni one-
re eorum quæ vehit, si immodicè depressa sunt, aut superfunditur, aut certè dextrâ sini-
straque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam
D si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari il-
lam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim na-
uis dimidia iactatur. nunc verò non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quo-
modo ergo fieri potest, vt quod totum vehitur, totum non agitur, si id quo vehitur,
agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primùm omnium sæpe tremuit terra, & nihil
humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causâ vnda prorumperet, à lateribus terræ cir-
cumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, vt incrementum aqua-
rum, quotiens nauigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Ad vltimum non tam
exigua fieret quam dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret in-
gens inundatio, vt ex infinito liquore, & ferente vniuersa. VII. Quidam motum ter-
rarum aquæ imputauere: sed non ex eadem causâ. Per omnem, inquit, terram, mul-
ta aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine
adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per ætatem ingentes aquas inuehit:
hinc

hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos A impetus cohibens, & Europam Asiamque determinans, alter Germanos, avidam gentem belli, repellens. Adiice nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminū, subitos, & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorum vires quā repentina, quā breues? Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura faciesque est. Illuc quoque alia vasto cursu deferuntur, & in præceps voluta cadunt: alia languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quietè fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, vbi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illic amnis excreseat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decreseat verberabit. Potest fieri, vt aliquam regionem B riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: quā lapsā, superposita quatiantur. Iam verò nimis oculis permittit, nec vltra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obftet, quò minùs illic habeatur aliquod etiam in abscondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantūdem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quòd superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberiùs vndis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aër creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempestas, aliquam partem terrarum impulsam vehementiùs mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito eius accessu vapulauère; & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longè audiebatur, inuasit. Illuc quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum sit sine motu superstantium.

VIII.

Non quidem existimo diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quòd origo humoris inclusa est? Age, cum vides interruptum Tigrim in medio itineris sicari, & non vniuersum auerti, sed paullatim, non apparentibus damnis, minui primùm, deinde consumi: quò illum putas abire nisi in obscura terrarum: vtique cum videas emergere iterum, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratum poëtis, in Achaiâ mergi, & in Sicilia rursus transiecto mari effundere amœnissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æstiuâ inundatio, & hanc esse, à terrâ illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditus? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar, vt aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrantes, longum illos iter peregisse, cum à Rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatiq̄ proximis regibus, penetrassent. Ad vltiora quidem, aiebāt, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec D pediti eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & vnius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, vt eructare tanto impetu possint.

IX.

Ignem causam motus quidam, & quidem non eandem iudicant. Inprimis Anaxagoras, qui existimat, simili penè ex causâ & aëra concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aëra, & in nubes coactum, eadem vi quā apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc collisu nubium, cursuque elisi aëris emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quærens, ac diuellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exundi ad cælum, aut vi atque iniuriâ fecit. Alij in igne causam quidem esse, sed non ob hoc iudicant: sed quia pluribus obrutus locis

A locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subiectis adminiculis destitutæ labant, donec corrûere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu nutauère, super ea se, quæ supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere, quotiens incendio pars ciuitatis laborat, cum exusta trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse causam motus, nec extrinsecus incurrere quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificiis veteribus quædam non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuère quàm virium: ita in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim vtiq; magnum sine motu eius, cui hæsit, absconditur) deinde cum deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more, quæ cum cecidit exultat, ac sæpiùs pellitur, toriens à solo in nouum imperum missa. Si verò in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eiicit.

Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi suâ spiritum intendit: & si acriùs insticit, opposita diffundit: si verò remissior fuit, nihil ampliùs quàm mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multò magis illum facere credamus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporazione inundantium aquarum, quidquid pulsauerit, agit.

Spiritum esse qui moueat, & plurimis & maximis autoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur, deinde vbi iam omnia spatia plena sunt, & in quantum aër potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primò cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, vt terræ, spiritu luctante, & fugam quærente, moueantur. Itaque cum terræ motus futurus est, præcedit aëris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quæ concitare ventos solet, in infernâ sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campaniâ fuit, quamuis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aër stetit. Quid ergo? Numquam flante vento terra concussa est? Admodum rarò duo flauere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet, quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, vt alter superiorem aëra agitet, alter inferum?

In hac sententiâ licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophrastum, non, vt Græcis visum est, diuini, tamen & dulcis eloquij virum, & nitidi sine labore. Quid vtriq; placeat, exponam. Semper aliqua euaporatio est è terrâ, quæ modo arida est, modo humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cum vltiorem locum in quem exeat non habet, retrò fertur, atq; in se reuoluitur: dumque rixa spiritus reciprocatantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angustia enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem scholâ est, qui hanc partem philosophiæ maximè coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vnâ esse non possunt: eò frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoc quod dico verum est: sed vtrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minùs specus, atque omnes sub terrâ recessus: quia eò se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum in inferiora peruenit, & eò se quantum poterat ingessit, quò densior, hoc validior est: huic alius superuenit, cui necessariò congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit.

Idem

Idem è contrariò euenit, cum vis maior frigidi illata in cauernis est. Quidquid illuc calidi A
latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur vtriuf-
que natura concordiam, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens exce-
dere, proxima quæque remolitur ac iactat. Ideoq; antequam terra moueatur, solet mu-
gitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, vt ait noster Virgi-
lius,

Sub pedibus mugire solum, & iuga celsa moueri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnae sunt: desinit calidi congrega-
tio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compefcuntur & succedunt, mox futura potentiora.
Dum ergo alterna vis cursat, & vtrò citroque spiritus commeat, concutitur.

XIV. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nullâ aliâ ratione tremere terram, sed ex aliâ
caussâ, quàm Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum &
sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurret. Habemus autem quædam an-
gustiora animæ receptacula, per quæ nihil ampliùs quàm meat: quædam patentiora, in
quibus colligitur, & vnde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, B
& aquis, quæ vicin sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quàm animam vo-
cauerit, peruium est. Hæc duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmo-
dum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobili-
tas modum seruat: vbi aliquid aduersi est, micat crebriùs, & suspiria atque anhelitus, la-
borantis ac fessi signa sunt: ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ
manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui mo-
destiùs perfluebat, icto vehementiùs, & quassante venas suas: nec, vt illi paullo antè di-
cebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est quemadmodum animal, tota
vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatiùs impellit, sed per
omnes pari æqualitate discurret. Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circum-
fuso aère: qui quamdiu habet exitum, sine iniuriâ labitur: si offendit aliquid, & incidit
quod viam claudat, tunc oneratur primò infundente se à tergo aère. Deinde per aliquam
rimam malignè fugit, & hoc acriùs fertur, quo angustiùs. Id sine pugna non potest fieri, C
nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, congloba-
tus ille furit, & huc atque illò circumagitur, aliaque deiicit, alia intercudit: cum tenuissi-
mus, idemque fortissimus, & irreat quamuis in obstructa, & quidquid intrauit, vi suâ
diducat & dissipet: tunc terra iactatur. Aut enim datura vento locum discedit, aut cum
dedit, in ipsam, quâ illum emisit, cauernam fundamento spoliata confidit.

XV. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos ad-
itus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illuc casus imposuit.
Alicubi diduxit, quidquid supernè terreni erat, aqua: alia torrentes exedere, illa æstibus
magnis dirupta patuère. Per hæc interualla intrat spiritus: quem si incluse mare, & ad-
egit, nec fluctus retrò abire permisit, tunc ille exitu simul redituque præcluso, volutatur.
Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & ter-
ram prementem reuerberat.

XVI. Etiamnum dicendum est, quod plerisque auctori-
bus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non D
tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiam saxi mortuisque cor-
poribus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo
tor arbutis spiritum infunderet, non aliundè viuentibus, & tot fatis? Quemadmodum
tam diuersas radices aliter atq; aliter in se mersas foueret, quasdam summâ receptas par-
te, quasdam altiùs tractas, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generan-
tis, & hauustu atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum
hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars, claudit, omnes hæc stellæ, quarum
iniri non potest numerus, omnis hic cælestium cœtus, & (vt alia præteream) hic tam pro-
pè à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex ter-
reno trahunt, & inter se partiuntur: nec villo alio scilicet, quàm halitu terrarum susti-
nentur. Hoc illis alimentum, hic partus est. Non posset autem tam multa, tantaque, &
se ipsâ maiora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quam per diem & noctem ab om-
nibus

A nibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, ut non multum illi superfit, ex quâ tantum petitur ac sumitur: & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia suffecturi in tot cœlestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intus, & cœca sub terrâ spatia aër latius obtineat. Quod si verum est, necesse est id sæpe moueatur, quod re mobilissimâ plenum est. Numquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quàm aër, & tam versabile & vagatione gaudens? Sequitur ergo, ut naturam XVII.

Cùm illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placidè fluit: cùm offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abrumpit, non aliter, quàm ille poëtae

— *pontem indignatus Araxes.*

Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu vel casu illata pressere venientem, tunc impetum morâ quarit: & quò plura opposita sunt, plus inuenit vitium. Omnis enim illa vnda quæ à tergo superuenit, & in se crescit, cùm onus suum sustinere non potuit, vim ruinâ parat, & prona cum his quæ iacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quò valentior agiliorque est, citius rapitur, & vehementius septum omne distubat. Ex quo motus fit scilicet eius partis, sub quâ pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: sæpe enim cùm terræ motus fuit, si modò pars eius aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: ut traditur factum eò terræmotu, quo Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, auditorem Posidonij, in ipsis quæstionum naturalium causis. Inuenies & apud alios auctores, hiasse vno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur. Maxima ergo causa est, propter quam terra XVIII.

C superueniens causa sollicitat, compellitq; & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & vndique obsistitur, tunc

— *magno cum murmure montis*

Circum claustra fremit,

quæ diu pulsata conuellit ac iactat: eò acior, quò cum valentiore morâ luctatus est. Deinde cùm circa perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maxime impactus est, resilit: & aut per occulta diuiditur, ipso terræmotu raritate factâ, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: soluit enim quodcumque vinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima, laxamentum sibi parat, indomitâ naturæ potentiâ liber, vtique concitatus, sibi ius suum vindicat. Spiritus verò inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras

Imperio premat, ac vinculis & carcere frenet.

D Sine dubio poëtae hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terrâ clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aëris statio est. Omnis in fugâ ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quò corpora quoque nostra non aliter tremunt, quàm si spiritum aliqua causa conturbat: cùm timore contractus est, cùm senectute languescit, & venis torpentibus marceat, cùm frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deiicitur. Nam quamdiu sine iniuriâ perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. cùm aliquid occurrat quod inhibeat eius officium, tunc parùm potens perferendis his quæ suo vigore tenebat, deficientis concutit, quidquid integer tulerat. Metrodorum Chium XIX.

necesse est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cùm satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbanus, damnare potius, quam præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in

RR

dolio

- dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam le- A
uiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuque, quo inclusa est: sic spelunca-
rum sub terrâ penditium vastitas habet aëra suum, quem simul alius supernè incidens
percussit, agitatur non aliter, quàm illa de quibus paullo antè retuli, in causâ esse dixere-
XX. sonuerunt. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in causâ esse dixe-
runt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fie-
ri, aliquando aquâ, aliquando utroque: & id hoc modo profequitur. Aliqua pars terræ
concaua est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris li-
quidius. Hoc cum superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet.
Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modò
de spiritu dicebamus, de aquâ quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est,
& capere se desit, aliquò incumbit, & priuò viam pondere aperit, deinde impetu. Nec
enim exire nisi per deuexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderatè, aut
sine concussionem eorum, per quæ & in quæ cadit. Si verò cum iam rapi cœperit, aliquo B
loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, &
illam, quâ parte maximè tendit, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquo-
re penitus accepto, altius sedit, & fundus ipse vitatur: tunc ea pars premitur, in quam
maximè aquarum vergentium pondus inclinatur. Spiritus verò nonnumquam impellit
vndas, & si vehementius insitit, eam scilicet terræ partem mouet, in quam coactas aquas
intulit. Nonnumquam in coacta itinera coniectus, & exitum querens, mouet omnia:
terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quàm vt possit excludi, & ve-
hementior, quàm vt sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse causas Epi-
curus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid vnum ex istis esse affirmauerunt,
corripit: cum sit arduum, de iis quæ coniecturâ sequenda sunt, aliquid certi promittere.
Ergo, vt ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desit
posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spi-
ritus. Fortasse enim aër extrinsecus aliò intrante aère agitatur. Fortasse aliquâ parte sub- C
itò decidente percutitur, & inde modum capit. Fortasse aliquâ parte terræ velut co-
lumnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitatis ac recedentibus, tremat pondus
impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magnâ
strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis status impellit, &
inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab
imo in summa vsque perfertur: nullam tamen illi placet causam motus esse maiorem,
quàm spiritum.
XXI. Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit co-
nari, quo nihil est in rerum naturâ potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quæ
vehementissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahas, iner-
tes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cum illas agit status: qui potest dissipare ma-
gna spatia terrarum, & novos montes subrectos extollere; & insulas non antè visas, in
medio mari ponere. Therasiam nostræ ætatis insulam, spectantibus nautis in Ægæo
mari enatam, quis dubitat, quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posido- D
nio placet) quibus mouetur terra: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum
terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, quâ in latera nutat na-
uigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non
enim sine causâ tremorem terræ dixere maiores, qui vtrique dissimilis est. nam nec suc-
cutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, sed vibrantur. Res minimè in huiusmodi casu
noxia, sicut longè perniciosior est inclinatio concussionem. Nam nisi celeriter ex alterâ
parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessariò sequitur. Cum dissimi-
les ij motus inter se sint, causæ eorum diuersæ sunt.
XXII. Prius ergo de motu qua-
tiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, &
rotæ maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit,
cum petra è latere montis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub
terris fieri potest, vt ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac
sono

A sono in subiacentem cauernam cadat, eò vehementiùs, quò aut plus ponderis habuit, aut venit altiùs. Et sic commouetur omne tectum cauatae vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (vt ita dicam) cutem quâ continetur, abradit. Deinde longa per æuum diminutio vsque eò infirmat illa, quæ quotidie attriuit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa valli ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo repercussit, non passura consistere, succutit,

— *Et ruere omnia visa repente:*

vt ait Virgilius noster. Huius motus succutientis terras hæc erit causa. Ad alteram transeo.

Rata terræ natura est, multumque habens vacui. per has raritates spi- XXIII.
ritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & aliis, vt paulò antè retuli, causa: si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam

B Callisthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Omnia oceano tenuis vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transferit, ex his quæ fecit, nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Burisque mersæ sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbi que, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideò frequentissimè mari opposita vexantur, & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit, scit illum apud Homerum ἐπιούρωον vocari.

Spiritum esse huius mali causam, & ipse confentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus: vtrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora: & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpæve, sed in visceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terrâ suspicari licet, vel ex hoc, quòd motus non in summo terræ, circæ summa est, sed subter & ab imo. Huius indicium est, quòd altitudinis profundæ maria iactantur, motis scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Imò, inquit, ⁶ ceu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat, quod nobis, quos externa causa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili causa, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quòd cum vehementi motu adaperitum ingenti ruinâ solum est, totas nonnumquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit. ⁷ Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certè maximâ ex parte superfusam. ⁸ Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim terris interno motu diuulsis, loca disiecta, & campos interisse. Quod iam dicam, quemadmodum existimem fieri. XXIV.

C Cum spiritus XXV.
magnâ vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa intra quæ later, sæpius percutit, supra quæ vrbes interdum sitæ sunt, hæc nonnumquam adeò concutiuntur, vt ædificia superposita procumbant: nonnumquam

quam in tantum, ut parietes quibus fertur omne tegimen caui, decidant in illum subter-
 uacantem locum, totaque vrbes in immensam altitudinem mergantur. Si velis crede-
 re, aiunt, aliquando Oslam Olympo cohaesisse, deinde terrarum motu recessisse, & scis-
 sam vnus magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes
 quibus laborabat Thessalia, siccauit, abductis in se quae sine exitu stagnauerant aquis.
 Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarum motus effudit.
 Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?)
 spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vna
 multa titubarent. Nunc exiguae partes laborant, nec vinqum per ducenta millia mo-
 tus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis urbem, non transcendit Campaniam. Quid
 dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas sterisse? Cum laborauit Aegium, tam propin-
 quas illi Patras de motu nihil audisse? Illa vasta concussio, quae duas suppressit vrbes,
 Helicen & Burin, citra Aegium constitit. Apparet ergo, in tantum spatium motum pro-
 tendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitas pateat. Poteram ad hoc B
 probandum abuti auctoritate magnorum vitorum, qui ¹⁰ Aegyptum numquam tre-
 muisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota concre-
 uerit. Tantum enim (¹¹ si Homero fides est) aberat a continenti Pharos, quantum na-
 uis diurno cursu iteriri plenis lata velis potest: sed continenti adnota est. Turbidus
 enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & cum subinde apponens prio-
 ribus terris, Aegyptum annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi so-
 li est, nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo: quo pressa
 erat & sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quidquam inane interuenire po-
 terat, cum solido liquidum ac molle semper accederet. Sed mouetur & Aegyptus ¹² &
 Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamque coli dedit, & contemere ventos.

Hanc philolophi quoque, ¹³ credula natio, dixerunt non moueri, ¹⁴ auctore Pindaro.
¹⁵ Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum C
 tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia
 quibus denunciata est duarum urbium Helices & Buris euersio, fuere maxime notabi-
 lia, columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia ma-
 ri imposta, habeat concauas rupes & saxa peruia, quae dent deprehensio aeri reditum.
 Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eo tutiores, quod propius ad mare accel-
 serunt. Falsa haec esse, Pompeij & Herculaneum sensere. Adiace nunc, quod omnis ora
 maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam fami-
 liaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare & agitur. Tyros & ipsa tam mo-
 uetur, quam diluitur. Haec ferè causae redduntur, propter quas tremat terra.

xxvii. Quaedam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio
 reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeianâ re-
 gione. Non est quare hoc putes ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post ma-
 gnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in al-
 to latent. At aer ipse qui vel terrarum culpâ, vel pigritiâ, & aternâ nocte torpescit,
 grauis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo situ e-
 missus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiri-
 tum, affert noua genera morborum. Quid, quod aquae inutiles pestilentesque in abdito
 latent, ut quas numquam vsus exerceat, numquam aura liberior verberet? Crassae ita-
 que, & graui caligine sempiternaque tectae, nihil nisi pestiferum in se & corporibus no-
 stris contrarium habent. Aer quoque qui admixtus est illis, qui que inter illas paludes
 iacet, cum emerit, late vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pec-
 ora sentiunt, in quae pestilentia incurrere solet, quod audiora sunt: aperto caelo plurimum
 vtuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues verò mollioris naturae,
 quod propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cum afflatum diri aëris circa
 ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si maior exiisset: sed illum co-
 pia

A pia aëris sinceræ extinxit, antequam ut ab homine posset trahi, surgeret. Multa xxviii.
 autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, ut boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiae locis per quaedam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aves quoque si in illum inciderint, antequam cælo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liuentque corpora, & non aliter quàm per vim elisæ fauces tument. Hic spiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentia habet, quàm ut despectantia & vltro sibi illata conficiat. Vbi per sæcula conditis tenebris, ac tristitia loci crevit in vitium, ipsa ingrauescit morâ: hoc peior, quò seignior. Cùm autem exitum nactus est, æternum illud vmbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis nostræ aëra infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium. Inde subitæ continuæque mortes, & monstrosa genera morborum, ut ex nouis orta causis. Brevis aut longa clades est, prout vitia valuerit. Nec prius pestilentia desinit, quàm spiritum illum grauem exercuit laxitas cæli, ventorumque iactatio.

B Nam quod aliquot insanis attonitisque similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus est, quid vbi publicè terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna non desipere. Itaque lenissima ferè ingenia in tantum venère formidinis, ut sibi exciderent. Nemo quidem sine aliquâ iacturâ sanitatis expauit, similisque furenti, quisquis timet: sed alios citò timor sibi reddidit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errauère lymphatici: nec vsquam plura exempla vaticinantium inuenies, quàm vbi formido mentes religione mixtâ percussit. Statuam diuisam non miror, cùm dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

*Hæc loca, vi quondam & vastâ conuulsa ruina,
 (Tantum cui longinqua valet mutare vetustas)
 Disiluisse serunt, cùm protinus vtraque tellus
 Vna foret, venit medio vi pontus, & vndis
 Hesperium Siculo latus abscedit, aruæque & vrbes
 Littore diductas, angusto interluit aestu.*

C Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat: vides & vrbiū fieri gentiumque discidium, cùm pars naturæ concitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus impexit, quorum mira, ut ex toto, vis est. Quamuis enim parte sæuiat, mundi tamen viribus sæuit. Sic & Hispanias à contextu Africae, mare eripuit. Sic hæc inundatione, quam poëtarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia reiecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quæ ex infimo veniunt. Acriona enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quantas res ij terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est. Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quod æs vnius statuæ, ne xxx.

solidū quidem, sed concuum ac tenue diruptū est: cùm fortasse in illud se spiritus, quærens fugam, incluserit? Illud verò quis nescit? Diductis edificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quædam verò parū aptata positu suo, & à fabris negligentius solutiusque composita, terræ motus sapius agitata compegit. Quod si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quæ solida sunt scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse æqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desit enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissâ parte maiore oberrabat. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod xxxi.
 dubites & hoc ponere. Cùm maximus editus tremor est, quo in vrbes terrasque sæuitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquia deinde residui spiritus non

idem possunt, nec illis pugna est: cum iam viam inuenerint, sequanturque ea qua prima A
vis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoria iudico, ab eruditissimo & grauif-
simo viro cognitum: forte enim cum hoc euenit, lauabatur. vidisse se affirmabat in bal-
neo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi:
& aquam modo recipi in commissuras, pavimento recedente, modo, compresso, bullire
& elidi. Eumdem audiui narrantem, vidisse se molles materias, mollius crebriusque tre-
xxxii. mere, quam natura duras. Hac, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas
causas. Illa nunc quae ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert no-
stra fortiores fieri, quam doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde
animo venit robur, quam a bonis artibus, quam a contemplatione natura. Quem enim
non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & erexerit? Quid est cur ego hominem aut
feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula expectant. Flu-
minibus & terris, & magnis naturae partibus perimur. Ingenti itaque animo mors pro-
uocanda est, siue nos aequo vastoque impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exitu B
: nihil refert quam minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod a nobis
petit, minimum est. Hoc senectus a nobis ablatum est, hoc auriculae dolor, hoc in nobis
humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leuiter of-
fensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animae. Hanc qui
contemperit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitauerint venti,
etiam si aestus aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus
adspiciet fulminantis caeli truce & horridam faciem: frangatur licet caelum, & ignes
suos in exitum omnium, in primis suum, misceat. Securus adspiciet ruptis compagibus
dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem in-
trepidus: & fortasse quod debet cadere, desiliet. Quid ad me, quam sint magna quibus
pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum,
nec deorum, nec rerum timore vexari, si despiciere fortunam superuacua promittentem,
leuia minitantem, si volumus tranquille degere, & ipsis diis de felicitate controuersiam C
facere, anima in expedito est habenda. Siue illa insidiae, siue morbi petent, siue hostium
gladij, siue insularum cadentium fragor, siue ipsarum ruina terrarum, siue vasta vis ignium,
urbes agrosque pari clade complexa, cum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo,
quam exeuntem hortari, & cum bonis omnibus emittere? Vade fortiter, vade feliciter.
Nihil dubitaueris reddere. Non de re, sed de tempore est quaestio. Facis quod quando-
que faciendum est. Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exitu-
rum tuleris retrò. Rerum natura te, quae genuit, expectat, & locus melior ac tutior. Il-
lic non tremunt terrae, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non
incendia regiones urbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus
est, non arma contraria disposita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium
par furor, non pestilentia, & ardentes promiscue, communes populis cadentibus rogi.
Istud leue est, quid timemus? Graue est, potius semel incidat, quam semper impendat.
Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatantur quae quatunt, D
& in iniuriam nostram non sine sua veniunt? Helicem Buringue totas mare accepit: ego
de vno corpusculo timeam? Supra oppida duo navigatur: duo autem, quae nouimus,
quae in nostram noticiam memoria litteris seruata perduxit. Quam multa alia aliis locis
mersa sunt? Quot populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ego recusem mei finem,
cum sciam me sine fine non esse? imò cum sciam omnia esse finita? Ego vltimum suspi-
rium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis.
Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam cui parcat, inquietat ac perdit. Hic
omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quae omnia ferens constanter, si cogita-
ueris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horae sunt quas perdimus. Puta
dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, re-
fert, num perueniam ad illos? fluit tempus, & auidissimos sui deserit. Nec quod futu-
rum est, meum est, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni est,
modicum

A modicum fuisse. Eleganter Lælius ille sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitæ conditionem & sortem temporis semper alieni, quòd annos annumeramus omisso. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tuâ? Mors naturæ lex est, mors tributum officiumq; mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc vnum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multâ familiarem: vt si ita tulerit, possis illi vel obuiam exire.

M. ANTONII MURETI

AD LIBRUM SEXTUM

NATURALIUM SENECAE

QVAESTIONVM, NOTÆ.

AD CAP. I. 1. POMPEIOS.] *Vix vlla res est, de quâ maiore contentione disputarint philosophi, quam de terra motu. De quo tamen nihil adhuc pro certo atque explorato statuere potuerunt. Videndus Aristoteles libro secundo meteorologicon, & qui in eum scripserunt: Plinius libri secundi cap. LXXIX. & deinceps Liber tertius de placitis philosophorum.*

C 2. ET QUIDEM DIEBUS HIBERNIS.] *Aristoteles quidem auctor est, vere & autumno sepius terram moueri: æstate & hieme rarius: sed tamen nullam esse anni partem ab hoc mali genere tutam, experimenta docuerunt.*

C 3. SEXCENTARVM OVIVM GREGEM.] *Hoc ex eo contigisse videri potest, quòd in terra motu tatti ac pestiferi halitus afflantur e terra: quorum noxia vis ad pecudes citissime ac facillimè peruenit: vt qua humi pascantur, neque ferè vniquam caput attollant. Sic Homerica pestis greges primum & armenta corripuit. Sed hoc Seneca ipse postea dicturus est.*

D AD CAP. XXI. 4. THERAM ET THERASIAM.] *Locum hanc, qui etiam in vetustis libris musilus ac deprauatus est, ita legendum puto, Inter Theram & Therasiam, hanc nostræ ætatis insulam, &c. Plinius libro quarto: Thera, cum primum emerit, Calliste dicta: ex eâ auulsa postea Therasia, atque inter duas enata, mox Automate, eadem Hiera. & in nostro æuo Thia iuxta eandem Hieram nata. Vide eundem cap. LXXXVII. libri secundi.*

D AD CAP. XXIII. 5. HELICE BURISQVE.] *Vocatur & Bura. earum vnâ hiati terra absorptam, alteram vndis obrutam fuisse scribit Strabo libro 1. Vide eundem & libro octauo, & Pausaniam in Achaicis, & Plinium cap. XCI. libri secundi.*

D AD CAP. XXIV. 6. CEV CVM FRIGORE INHORRIMVS.] *Lucretius,*

Frigus vti nostros penitus cum venit in artus, Cœcutit, inuitos cogens tremere atq; mouere.

D 7. THVCYDIDES AIT.] *Libro tertio. Atalanta autem insula est in Locris Opuntis.*

8. IDEM SIDONI ACCIDISSE, POSIDONIO CREDE.] *Hoc ipsum narrat, & auctorem eundem Posidonium laudat Strabo libro 1.*

AD CAP. XXV. 9. CVM LABORAVIT ÆGIVM.] *Verè & eruditè locum hunc emendauit Pincianus.*

AD CAP. XXVI. 10. ÆGYPTVM NUMQVAM TREMVISSE TRADVNT.] *Aliam huius rei causam affert Plinius, cuius hæc verba sunt, cap. LXXX. libri secundi: Idèd Galliæ & Ægyptus minime quatuntur, quoniam hic ætatis causa obstat, illic hiemis.*

11. SI HOMERO FIDES EST.] *Hac de re Homeri versus sunt Odyssæ libro 14.*

Νῆσος ἔστι τῆς τεσσάρων κλάσεων ἐν πόντῳ, Ἀργολῆς περὶ Πάριον. Φάρον δὲ ἐκ Κιλικίας. Τόσον ἀπὸ δὲ τόσον τε παλαιῆσιν γλαφυρῇ νῆσῳ Ηύσσοι, ἢ Ἀργὸς ἔρεθ ἑπιπρωίνῳ ἑπίθετον.

12. ET DELOS, QVAM VIRGILIUS STARE IVSSIT.] *Eleganter quod de Apolline Virgilius dixerat, id ad ipsum Virgilium transitulit.*

13. CREDVLA NATIO.] *Plerumque enim, non tam, verum sit aliquid, nec ne sit, quam posito verum esse, causas cur ita fiat, inquirunt.*

14. AVCTORE PINDARO.] *Locus Pindari apud Pindarum ipsum non exstat: sed citatur à Strabone libro decimo. Apud Callimachum quidem in hymno in Delum ita legitur:*

Κῆλον δ' ἠμιόδοσσαν καὶ ἄρτεσπος. Herodotus tremuisse ait Delon, quo tempore Dareus in Græciam exercitum duxit: cum prius oraculo ita responsum esset,

Quinetiam Delon, quamquam est immota, mouebo.

15. THVCYDIDES AIT.] *Libro 11. ἐτι δὲ Δῆλος ἀκινήτη, ἀλλ' ἂν ἀπὸ τῶσαν, πῶτερον ἔπω σείθεισα, ἀφ' ἑλληνικῶν μόνωνται. Plinius lib. 1 v. Ipsa que longè clarissima, Cycladum media, templo Apollinis & mercatu celebrata Delos: quæ diu fluctuata, vt proditur, sola motum terre non sensit ad M. Varronis ætatem. Mucianus prodidit bis concussam.*